

АДВОКАТУРА В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

ADVOCACY IN THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE

Олійник А.Ю., к.ю.н., професор,
професор кафедри приватного та публічного права

Інститут права та сучасних технологій Київського національного університету технологій та дизайну

У статті досліджено місце і роль адвокатури в правовій системі України. Адвокатура в правовій системі України характеризується як інститут недержавної юридичної діяльності і суб'єкт адвокатської практики в системі правозахисних гарантій реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, діє відповідно до визначених у законі форм адвокатської діяльності, що зумовлена потребами правової держави і громадянського суспільства та урегульована міжнародними і національними принципами і нормами права. Аналіз праць авторів Н.Бакаянової, Т. Вільчик, М. Завального, Ю. Загуменної, Е. Наджафлі, В. Нікітенка, О. Коваль, Д. Сакун, Л. Ткачук, Є. Шкребець свідчить про недостатність дослідження місця і ролі адвокатури в правовій системі України.

Місце і роль адвокатури в правовій системі України визначається нормативним регулюванням її недержавної діяльності щодо організації захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, представництва в державних і недержавних інституціях та надання інших видів правової допомоги клієнту. Адвокатура в правовій системі України визначається як накопичення правового досвіду юридичної діяльності адвокатів та створення на його основі відповідного рішення, яке виступає узагальненим результатом адвокатської діяльності щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, її представництва на міжнародному і національному рівнях та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню діяльності адвокатури в правовій системі України.

Ключові слова: адвокатура України, правова система України, адвокатська діяльність, адвокатська практика, захист прав, свобод і законних інтересів, представництво в державних і недержавних інституціях, надання інших видів правової допомоги клієнту.

The article examines the place and role of advocacy in the legal system of Ukraine. Advocacy in the legal system of Ukraine is characterized as an institution of non-state legal activity and a subject of legal practice in the system of human rights guarantees of the realization of the rights, freedoms and duties of a person and a citizen, acting in accordance with the forms of advocacy determined by law, which is determined by needs rule of law and civil society and regulated by international and national principles and norms of law. The analysis of the works of the authors N. Bakayanova, T. Vilchik, M. Zavalny, Yu. Zagumennaya, E. Najafli, V. Niki-tenko, O. Koval, D. Sakun, L. Tkachuk, E. Shkrebits indicates the insufficiency of the study of the place and the role of the legal profession in the legal system of Ukraine. The place and role of the legal profession in the legal system of Ukraine is determined by the normative regulation of its non-state activities regarding the organization of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen, representation in state and non-state institutions and the provision of other types of legal assistance to the client. Advocacy is regulated by international and national principles and norms of law. Generalized advocacy activity in the legal system of Ukraine acts as advocacy practice. Legal practice is defined as the accumulation of legal experience of the legal activities of lawyers and the creation of an appropriate decision based on it, which acts as a generalized result of legal activity regarding the protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen, its representation at the international and national levels and the provision of other types of legal assistance to the client. The recommendations proposed in the text will contribute to the improvement of the activity of the legal profession in the legal system of Ukraine.

Key words: the bar of Ukraine, the legal system of Ukraine, lawyer's activity, lawyer's practice, protection of rights, freedoms and legitimate interests, representation in state and non-state institutions, provision of other types of legal assistance to the client.

Предметом даного дослідження є адвокатура України в сучасній національній правовій системі. Адвокатура України визначається як недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом [1]. Національна правова система України, на нашу думку, відноситься до романо-германської правової сім'ї, структуру якої складає публічне і приватне право, а джерелами права є нормативно-правові акти, правові звичаї, нормативні договори, загальні принципи, судові і адміністративна практика, доктрина. Місце і роль адвокатури в сучасній національній правовій системі України характеризуються адвокатською практикою. Аналіз останніх наукових праць окремих авторів свідчить про теоретичну і практичну значущість адвокатури України в її національній правовій системі. Серед праць слід назвати роботи таких авторів: Н. Бакаянова, Т. Вільчик, М. Завальний, Ю. Загуменна, Е. Наджафлі, В. Нікітенко, О. Коваль, Д. Сакун, Л. Ткачук, Є. Шкребець та ін. Теоретично в сучасних умовах адвокатура в правовій системі України може бути охарактеризована як недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури. Практична

значущість адвокатури України в її національній правовій системі характеризується адвокатською практикою. Метою дослідження є місце і роль адвокатури в сучасній національній правовій системі України та її адвокатської практики. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: а) проаналізувати роботи окремих авторів та нормативні акти по проблемі дослідження; б) сформулювати ознаки та дати визначення адвокатури в правовій системі України; в) запропонувати висновки і рекомендації по темі.

Адвокатура в правовій системі України характеризується науковими, нормативно-правовими і реалізаційними аспектами адвокатської практики. Так, Н. Бакаянова в умовах реформування адвокатури пропонує до спеціальних методів дослідження в теорії адвокатури додати метод узагальнення та аналізу адвокатської практики, який має виявити проблеми у підготовці адвокатів, методах їх діяльності тощо. Результати використання цього методу мають стати підґрунтям для підвищення кваліфікації адвокатів, формування завдань для кваліфікаційних іспитів, умов стажування, перевірки результатів діяльності адвоката у конкретній справі або декількох тощо [2, с. 389].

Отже, Н. Бакаянова вважає, що в умовах реформування адвокатури в правовій системі України метод узагальнення та аналізу адвокатської практики сприятиме підвищенню кваліфікації адвокатів, формуванню завдань

для кваліфікаційних іспитів, умов стажування, перевірки результатів діяльності адвоката у конкретній справі.

Т. Вільчик, у своїй докторській дисертації здійснила комплексне дослідження теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із правовою регламентацією та функціонуванням інституту адвокатури у країнах Європейського Союзу та в Україні, запропонувала концепцію, відповідно до якої інститут адвокатури в правовій системі України повинен стати одним з провідних структур правозахисту. Адвокатура має контролювати дотримання органами державної влади прав і законних інтересів людини. Т. Вільчик визначила: а) новий статус інституту адвокатури, його завдання і функції на сучасному етапі; б) взаємодію з органами державної влади та інститутом громадянського суспільства; в) існування інституту правової допомоги адвоката. В процесі дослідження Т. Вільчик: 1) розробила класифікацію моделей реалізації права на правову допомогу адвокатурою у країнах ЄС; 2) виокремила типові концепти інтерпретації обсягу функцій публічної влади в частині гарантування і надання безоплатної правової допомоги; 3) визначила необхідність закріплення у законодавстві низки положень, спрямованих на вдосконалення механізмів реалізації права особи на правову допомогу; 4) по-новому розглянула взаємовідносини адвокатури та судової влади, визначила природу обов'язків адвоката у суді [3].

Отже, Т. Вільчик переконана, що адвокатура в правовій системі України має: а) контролювати дотримання органами державної влади прав і законних інтересів людини; б) законодавчо вдосконалювати механізми реалізації права особи на правову допомогу; в) удосконалювати взаємовідносини адвокатури та судової влади.

М. Завальний відносить адвокатуру до системи суб'єктів, які виконують правоохоронну діяльність адвокатура посідає в ній виключно особливе положення. Саме адвокатура покликана забезпечити права й свободи людини в правоохоронній діяльності шляхом надання кваліфікованої юридичної допомоги. Адвокатура певною мірою виконує роль важеля між різними гілками влади, виступаючи своєрідним, так би мовити «буфером», який збалансовує правозахисні інтереси громадянського суспільства з потребами й можливостями держави. Хоча адвокатура й не належить до жодної з гілок влади, але, будучи специфічним суспільно-правовим інститутом, який є одним з найважливіших у вітчизняній юстиції, він посідає чільне місце в системі соціальних зв'язків, що забезпечують взаємодію різних гілок влади у правовій державі [4, с. 51].

Отже, М. Завальний розглядає адвокатуру в правовій системі України як недержавний суб'єкт правоохорони. Адвокатура покликана забезпечити права й свободи людини в правоохоронній діяльності шляхом надання кваліфікованої юридичної допомоги.

Ю. Загуменна визначає принцип незалежності адвокатської діяльності як пов'язаний із такою ідеєю самого адвоката (фахівця та особистості) і має зовнішній і внутрішній аспекти. Зовнішній аспект він розглядає як вчинення процесуальних дій вільно від будь-якого впливу. Внутрішній аспект адвокат повинен усвідомлювати й відчувати власну незалежність у здійсненні своєї професійної діяльності. На думку автора, принцип містить у собі такі елементи, як політична, економічна та інтелектуальна незалежність, і не є абсолютним, оскільки адвокат повинен ставити в пріоритет інтереси свого клієнта та діяти лише в межах закону, що є своєрідним «обмежуючим фактором» названого принципу [5, с. 232].

Отже, Ю. Загуменна принцип незалежності адвокатської діяльності поєднує з особистістю самого адвоката і розглядає внутрішній і зовнішній аспекти названого принципу.

Е. Наджафлі, досліджуючи міжнародні стандарти здійснення адвокатської діяльності підкреслює, що наці-

ональні засади діяльності адвокатури наближені до всесвітніх стандартів функціонування інституту адвокатури та втілюють всі основоположні принципи закріплені в міжнародних документах. Залишається ряд питань, які потребують уточнення, зокрема вони пов'язані з механізмом забезпечення та втілення даних принципів, тому що закріплення їх на законодавчому рівні недостатньо. Також потребують нагального вирішення ідея гарантування свободи та здійснення адвокатської діяльності відповідного принципу, яким закріплена дана свобода [6, с. 22].

Отже, Е. Наджафлі серед принципів здійснення адвокатської діяльності в Україні виділяє міжнародні стандарти, що наближені до всесвітніх стандартів функціонування інституту адвокатури.

В. Нікітенко, підводячи підсумок, визначає функціонування інституту адвокатури у правозахисному механізмі і сучасній правовій системі України та підкреслює його значення у процесі формування і функціонування громадянського суспільства, оскільки адвокатура є своєрідним «буфером», який врівноважує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави. Необхідною умовою формування правової держави і громадянського суспільства є вдосконалення захисту прав і свобод громадян і організацій. За своєю природою адвокатура є одним з інститутів демократичного суспільства, виконує найважливішу громадянську функцію захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб, певною мірою покликана виконувати роль гаранта в дотриманні названих суб'єктивних прав [7, с. 100–101].

Отже, В. Нікітенко розглядає адвокатуру в правовій системі України як правозахисний механізм формування і функціонування громадянського суспільства, що виконує роль гаранта в дотриманні суб'єктивних прав і свобод фізичних і юридичних осіб.

М. Кагадій, досліджуючи юридичну практику в правовій системі України, розглядає практику діяльності адвокатів із захисту прав та обов'язків людини і громадянина у судах і характеризує адвокатуру як правозахисну організацію. Діяльність адвокатів узагальнюється і представляє юридичну практику, яка є адвокатською практикою. Узагальнивши таку діяльність можна отримати правовий досвід адвокатської діяльності. Така адвокатська діяльність як адвокатська практика розглядається М. Кагадієм як набутий в результаті юридичної діяльності адвоката чи адвокатського об'єднання (суб'єкта адвокатської практики) правовий досвід, який охоплює всі напрямки юридичної діяльності адвоката та уособлює дії і документи, які є оптимальними рішеннями при правозастосуванні. Суб'єктами адвокатської практики М. Кагадій визначає адвокатів та адвокатські об'єднання, тому що саме вони мають право займатися узагальненнями результатів своєї діяльності, оскільки самі її здійснюють [8, с. 126–127].

Отже, М. Кагадій адвокатуру і її діяльність розглядає як вид юридичної діяльності, а їх узагальнення як адвокатську практику в правовій системі України.

О. Коваль, досліджуючи реформування адвокатури України, визначає адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури як регламентовану нормами адміністративного права діяльність уповноважених державою суб'єктів, що спрямована на створення умов та надання гарантій, необхідних для належного функціонування адвокатури. Для ефективного функціонування адвокатури необхідно впорядкувати адміністративно-правові відносини між державою та адвокатурою: 1) чітко визначити межі втручання держави у діяльність адвокатури; 2) ключовим принципом у взаємовідносинах між державою та адвокатурою має бути незалежність адвокатури від держави; 3) встановити рівноправний характер відносин між державою та адвокатурою; 4) визначити напрями і умови взаємодії між державою та адвокатурою. Це дасть змогу посилити гарантії здійснення адвокатської діяльності,

визначені в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, врахувати міжнародні стандарти організації та діяльності адвокатури [9, с. 27–28].

Отже, для ефективного функціонування адвокатури О. Коваль визначає адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури і пропонує впорядкувати адміністративно-правові відносини між державою та адвокатурою.

Д. Сакур, в дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами», робить висновок про те, що генеза адміністративно-правового забезпечення безоплатної правової допомоги адвокатів умовно складається з п'яти етапів. На її думку, безоплатна правова допомога є об'єктом адміністративно-правового гарантування й розглядається як вид професійної правової допомоги, що надається спеціальними суб'єктами (адвокатами) чітко визначеному колу осіб, допуск та гарантована процедура надання якої деталізовані у законодавстві, із повною або частковою оплатою послуг із державного або місцевого бюджетів. Д. Сакур вважає, що до суб'єктів адміністративно-правового гарантування безоплатної правової допомоги адвокатів належать: а) Кабінет Міністрів України; б) Міністерство юстиції України; в) Координаційний центр з надання правової допомоги, регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [10, с. 182–193].

Отже, Д. Сакур робить висновки про те, адміністративно-правового забезпечення безоплатної правової допомоги адвокатів і гарантується Кабінетом Міністрів України, Міністерством юстиції України, Координаційним центром з надання правової допомоги, регіональними та місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Л. Ткачук, стверджувати, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» містить принципи адвокатської діяльності в Україні і дає можливість існувати та розвиватись адвокатурі як окремому інституту з метою реалізації правозахисних гарантій, передбачених нормами чинного законодавства. На її думку, адвокатура є фундаментом правової держави та громадянського суспільства, без професійної діяльності якої на засадах абсолютної незалежності ставиться під сумнів їх існування. Гарантованість прав людини визнано змістом та спрямованістю діяльності держави. Держава і все суспільство разом повинні бути зацікавлені у забезпеченні реалізації прав громадян на захист у разі їх порушення, розвиваючи адвокатуру як окремий інститут Української правової держави [11, с. 73–74].

Отже, Л. Ткачук характеризує місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини і пропонує удосконалення законодавства та реалізацію прав громадян на захист в правовій державі України.

Є. Шкребець, досліджуючи адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури України на сучасному етапі, робить висновок, що інститут адвокатури в Україні на сучасному етапі державного розвитку є невід'ємним елементом національної правової системи. У різні періоди української державності адміністративно-правове забезпечення діяльності адвокатури мало різне наповнення і відрізнялося різним рівнем щільності нормативної регламентації. Правовий статус адвокатури характеризується такими ознаками: а) зміст адвокатської діяльності полягає у наданні послуг правової допомоги населенню (в тому числі, й на безкоштовних засадах); б) суб'єкт адвокатської діяльності є незалежним від впливу будь-яких сторонніх факторів і сил, що гарантується державою; в) адвокатура діє лише відповідно до чітко визначених у законі форм адвокатської діяльності; г) адвокатська діяльність зумовлена потребами громадянського суспільства і спрямована на їх задоволення; г) характер діяльності адвокатури і держави є партнерським за своєю змістом [12, с. 14–15].

Отже, Є. Шкребець пропонує розглядати інститут адвокатури України як невід'ємну складову національної правової системи та визначає ознаки правового статусу адвокатури.

Проаналізувавши існуючі наукові праці різних авторів з питань адвокатури та її місця і ролі в правовій системі України є можливість сформулювати ознаки та дати визначення по темі дослідження. Ознаками місця і ролі адвокатури в правовій системі України є: а) адвокатура як інститут юридичної діяльності; б) адвокатура як суб'єкт адвокатської практики; в) адвокатура в системі правозахисних гарантій реалізації прав людини; г) адвокатура діє лише відповідно до чітко визначених у законі форм адвокатської діяльності; г) адвокатська діяльність зумовлена потребами правової держави і громадянського суспільства; д) адвокатська діяльність урегульована міжнародними і національними принципами і нормами права.

Адвокатура як інститут юридичної діяльності закріплюється нормами права є незалежною професійною діяльністю адвоката, що здійснення захист особи, представництво та надання інших видів правової допомоги клієнту [1]. Місце адвокатури в правовій системі України підкреслюється нормативним регулюванням її діяльності щодо організації захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина: 1) підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого; 2) особи: а) стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні; б) стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію); в) яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; 3) інші види правової допомоги [1].

Представництво як вид адвокатської діяльності полягає в забезпеченні реалізації: 1) прав і обов'язків клієнта: а) в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві; б) в інших державних органах, в) перед фізичними та юридичними особами; 2) прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення; 3) прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні [1].

Інші види правової допомоги є видом адвокатської діяльності з надання: а) правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; б) правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта; в) недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [1].

Отже, всі названі види адвокатської діяльності можуть розглядатися як юридична правоохоронна діяльність та адвокатська практика.

Правоохоронна діяльність розглядається або як діяльність винятково державних органів, або як діяльність і державного, і недержавного характеру [4, с. 48]. Адвокатура як недержавна організація здійснює адвокатську діяльність, може розглядатися як суб'єкт адвокатської практики, займає відповідне місце в системі правозахисних гарантій реалізації прав людини. Завданнями адвокатської практики є накопичення правового досвіду юридичної діяльності адвокатів та створення на його основі певного рішення, яке виступає узагальненим результатом адвокатської практики. Внутрішня організація діяльності адвокатської практики – це певна послідовність стадій, яку повинно пройти рішення як результат адвокатської практики для того щоб таке рішення було оформлене необхідним чином і змістовно відображало ті вимоги та пропозиції, які були винайдені в результаті адвокатської практики. Такими стадіями є узагальнення всіх рішень з метою

накопичення певного правового досвіду [11]. Адвокатура незалежна від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Держава має створювати належні умови для діяльності адвокатури та забезпечувати дотримання гарантій адвокатської діяльності. Адвокатура діє лише відповідно до чітко визначених у законі форм адвокатської діяльності, яка зумовлена потребами правової держави і громадянського суспільства. Принципами діяльності адвокатури є верховенство права, конституційність і законність, що слід доповнити до ст. 4 Закону [1].

Е. Наджафлі вважає, що адвокатська діяльність урегульована міжнародними і національними принципами і нормами права. Під міжнародними стандартами в сфері здійснення адвокатської діяльності Е. Наджафлі розуміє стандарти професійної діяльності адвоката щодо деонтологічних вимог, яким мають слідувати адвокати, незалежно від кордонів здійснення своєї професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, утвердження законності та правопорядку. Національне законодавство, яке регулює адвокатську діяльність у контексті дослідження основних засад функціонування адвокатури зарубіжних країн має відповідати міжнародним стандартам та вміщувати найкращі традиції і практичні положення організаційно-функціонального характеру різних країн світу. Такого висновку можна дійти, щонайменше через тезу щодо повноти реалізації всесвітніх стандартів адвокатури, зокрема принципів свободи та незалежності здійснення адвокатської діяльності. Однак, залишається значна кількість проблем пов'язаних із встановленням і приведенням у дію механізмів їх реалізації, насамперед у сфері реалізації гарантій адвокатської діяльності та роботи органів адвокатського самоврядування, яке як показує практичний досвід не достатньо ефективно виконує поставлені перед ними завдання. Національні засади діяльності адвокатури наближені до всесвітніх стандартів функціонування інституту адвокатури втілюють всі основоположні принципи закріплені в міжнародних документах. Залишається ряд питань, які потребують уточнення. Закріплення їх на законодавчому рівні недостатньо. Важливими питаннями, що потребують нагального вирішення також залишається гарантування свободи та здійснення адвокатської діяльності [13, с. 18, 22].

Серед норм міжнародного права можна назвати норми: «Загальної декларації прав людини 1948 р.»; «Європейської конвенції з захисту прав людини і основоположних свобод»; «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права»; «Міжнародний пакт про економічні соціальні і культурні права і свободи» та інші міжнародні договори. Міжнародні (універсальні і регіональні) норми і принципи, що регулюють і охороняють основні свободи людини і громадянина є складовою українського законодавства, мають найвищу юридичну силу, імплементовані у внутрішнє законодавство України та діють в Україні як норми прямої дії чи через галузеве українське законодавство [14, с. 170].

Отже, адвокатська діяльність, включаючи і узагальнену адвокатську діяльність як адвокатську практику, є суб'єктом міжнародної і національної діяльності щодо реалізації правозахисної функції недержавного характеру.

Підсумовуючи результати дослідження, пропонуємо деякі висновки і рекомендації по темі.

Адвокатура в правовій системі України є інститутом недержавної юридичної діяльності і суб'єктом адвокатської практики в системі правозахисних гарантій реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, діє відповідно до визначених у законі форм адвокатської діяльності, що зумовлена потребами правової держави і громадянського суспільства та урегульована міжнародними і національними принципами і нормами права.

Місце і роль адвокатури в правовій системі України підкреслюється нормативним регулюванням її недержавної діяльності щодо організації захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Адвокатська практика є накопичення правового досвіду юридичної діяльності адвокатів та створення на його основі відповідного рішення, яке виступає узагальненим результатом адвокатської діяльності щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, її представництва на міжнародному і національному рівнях та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню діяльності адвокатури в правовій системі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. Поточна редакція від 29.12.2022.
2. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с. <http://hdl.handle.net/11300/7640>
3. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
4. Завальний М.В. Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правоохорони України. *Форум права*. 2017. № 3. С. 47–52.
5. Загуменна Ю.О. Принцип незалежності як домінанта адвокатської діяльності. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) / редкол.: В. В. Сокуренко (голова), Д. В. Швець (заст. голови), О. М. Бандурка та ін. ; упоряд. В. А. Греченко ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ*. Харків : ХНУВС, 2021. С. 230–233.
6. Наджафлі Е.М. Міжнародні стандарти здійснення адвокатської діяльності. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 16–23.
7. Нікітченко В.В. Адвокатура України як правозахисна організація. <https://maup.com.ua/assets/files/expert/1/advokatura-ukraini.pdf>
8. Коваль О. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення реформи адвокатури Україна. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 1, 2. С. 21–29.
9. Сакун Д.І. Адміністративно-правові гарантії надання безоплатної правової допомоги адвокатами. *Дис. ... к.ю.н., спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет*. Запоріжжя, 2020. 218 с.
10. Ткачук Л.В. Місце та роль адвокатури України в системі правозахисних гарантій прав людини: теоретико-правове дослідження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 71–75.
11. Кагадій М.І. Юридична практика в правовій системі України: Монографія / За заг. ред. професора В.С. Гопанчука. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2011. 218 с.
12. Шкробець Є.Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Шкробець Євгеній Федорович ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 18 с.
13. Наджафлі Е.М. Міжнародні стандарти здійснення адвокатської діяльності. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 16–23.
14. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні: Монографія. К.: КНУТД; Дніпро: ДДУВС, 2018. 371 с.